

CZOCH GÁBOR*

Tisztelgés Molnár Miklós kassai kormánybiztos (1918–19) életműve előtt

Bukovszky László – Simon Attila – Szeghy-Gayer Veronika: *Kassától Košicéig. Molnár Miklós-életrajzi emlékkönyv*. Somorja – Budapest: Fórum Kisebbségkutató Intézet – Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2020. 134 oldal + DVD melléklet.

Molnár Miklóst 1919 novemberében a Károlyi-kormány Kassa főispán-kormánybiztosának nevezte ki, és a következő válságos hónapokban, a tanácsköztársaság kikiáltásáig ő vezette a nagymúltú várost, meghozta általános közmegelegedésre. Ennek pedig – Molnár munkásmozgalmi múltja mellett – komoly szerepe volt abban, hogy amikor Kassa irányítását a tanácskormány június 10-én ünnepélyesen átvette, a jelenlévő Kun Béla – személyesen is tapasztalva Molnár nagy népszerűségét a lakosság körében – szintén őt bízta meg a város vezetésével. Molnár Miklós meggyőződéses szociáldemokrataként vonakodott ugyan, de a közkíváratnak – és Kun Béla erőszakosságának is – engedve, elfogadta a kormányzótanácsbi biztosi kinevezést, vagyis a kassai tanácsuralom mintegy három hete alatt, bár a bolsevik diktatúrával szemben erős ellenérzéseit voltak, ismét ő lett a város első embere. Így tehát központi szerep jutott számára Kassa történelmének az egyik legválságosabb időszakában. De nem csupán a közéleti és politikai tevékenysége miatt érdemel figyelmet, hanem azért is, mert mintegy húsz évvel később a személyes emlékeit és főként az eseményekről tanúskodó forrásgyűjtését hat vaskos kéziratos kötetben foglalta össze, hogy megőrizze az 1918 tavaszától 1919 végéig tartó eseményeket. Pozitív és jelentős közéleti működése ellenére emléket az utókor – méltatlanul – kevésbé őrizte meg. A mindössze három példányban elkészült hatalmas munkájának létezéséről, amely a kassai államfordulat páratlan értékű forrása, mindaddig csak néhány kutatónak volt tudomása. A *Kassától Košicéig* kötet szerzői neki, illetve történetírói művének kívántak emléket állítani. Emellett az a szándék is vezérelte őket, hogy Kassa esetének feldolgozásával csökkentsék a Trianonnal foglalkozó magyar történetírás adósságait. Amint a munka lezárásán megfogalmazták: „Miközben [...] arról, mi is történt

* A szerző történész, az ELTE Atelier Interdiszciplináris Történeti Tanszék vezetője.
E-mail: czoch.gabor@btk.elte.hu

Budapesten, Prágában vagy épp Versailles-ban, viszonylag sokat tudni, arról, mit élt át a Felvidék lakossága és hogyan zajlott a főhatalomváltás ebben a régióban, alig van hiteles információnk.” (7.)

A Molnár Miklós-életrajz nemcsak tartalmában, de megjelenésében is igen igényes, gazdagon illusztrált, formájában egy fényképalbumra emlékeztető vékonyabb kötet, amelynek azonban külön jelentőséget ad, hogy a szerzők DVD formátumban mellékletként közreadták Molnár teljes művének szövegét. A kötet maga három tanulmányt tartalmaz. Elsőként a könyv közel felét kitevő írásában Simon Attila (a Fórum Kisebbségkutató Intézet igazgatója, a Selye János Egyetem tanszékvezető docense) ad részletes történelmi áttekintést az 1918–19-es államfordulat kassai eseményeiről. Ezt követően Molnár Miklós életpályáját ismerheti meg az olvasó Szeghy-Gayer Veronika (a Szlovák Tudományos Akadémia Társadalom- és Pszichológiatudományi Központjának, illetve az NKE EJKK Közép-Európa Kutatóintézetének a munkatársa) jóvoltából. Végül Bukovszky László (történész-levéltáros, a Szlovák Köztársaság kisebbségi kormánybiztosa) Molnár Miklósnak a *Kassától Košicéig. Történelmi adatgyűjtemény az 1918–1919 évi forradalom, vörös uralom és a csehszlovák állam megalakulása idejéből* címet viselő műve születésének a történetét és a kézirat sorsát ismerteti, illetve a mű alapos forráskritikai elemzését végzi el. A tanulmányához mindhárom szerző forrásként a levéltári anyagok és a korabeli sajtó mellett Molnárnak a munkáját is felhasználta. Az elemzést kísérő és azt kiválóan kiegészítő gazdag képanyaghoz a szerzők szintén jelentős részben Molnár Miklós gyűjtéséből válogattak. Megjegyzem, kár, hogy a kötetből elmaradt a képek jegyzéke, ami azzal együtt is hasznos lett volna, hogy nem egy sokszáz oldalas könyvről van szó. Az olvasó tájékozódását ugyanakkor segíti a Simon Attila tanulmányát kísérő, oldalanként külön kis szövegdobozokba foglalva közölt, *A kassai államfordulat kronológiája (1918 október–1919 július)* című áttekintés.

Kassa mindig is a Magyar Királyság egyik legfontosabb városa volt, bár népességét tekintve nem tartozott a legnagyobbak közé. Miközben számos korábban prosperáló felvidéki város fejlődése a 18. század második felében fokozatosan megrekedt, Kassa az ország északkeleti régiójának központjaként tovább őrizte kiemelkedő közigazgatási, gazdasági és kulturális jelentőségét. Sőt, a növekedése, főként a 19. század derekától kezdve, országos viszonylatban is jelentősnek bizonyult. Simon Attila tanulmánya bevezetésében kiemeli, hogy a város foglalkozási összetételét jelző mutatók a 20. század elején „egy modernizálódó ’nagyváros’ képét rajzolják fel”, amelyre „a kassai városvezetők tervei szerint szép jövő és nagyarányú fejlesztések vártak”. (9.) Az I. világháború végére azonban Kassa is nyomorúságos helyzetbe került: a katonáskodó férfiak hiánya, a fronton harcolók miatti aggodalom és a mindennapi megélhetési gondok mellett ráadásul a spanyolnáthajárvány is sújtotta a lakosságot. Simon Attilát idézve: az „áruhiány, a nélkülözés, a járványtól való félelem által pesszimistára hangolt közhangulatba az

őszirózsás forradalom szele hozott változást.” (21.) A Budapestről érkező hírek hatására Kassa igen gyorsan a forradalom mellé állt. A helyi események irányításában a Felsőmagyarországi Szociáldemokrata Párt játszotta a főszerepet. Október 31-én népgyűlésen mondták ki a város csatlakozását a Károlyi Mihály által vezetett Magyar Nemzeti Tanácshoz, és döntöttek az új városvezetés összetételéről, amelynek élére Molnár Miklóst választották. A Károlyi-kormány a későbbi hivatalos kormánybiztosi kinevezésével tehát ezt a döntést erősítette meg.

Molnár nem volt tősgyökeres kassai, 1877-ben Mezőkeresztesen született, református parasztcsaládban. Műbútorasztalosnak tanult, fiatalon felkerült Budapestre, itt csatlakozott a szakszervezeti mozgalomhoz, és már mint családos, gyermekes ember 1906-ban költözött Kassára. Letelepedését követően azonban rögtön az 1894-ben alakult Felsőmagyarországi Szociáldemokrata Párt párttitkára lett, majd 1909-től a Kerületi Munkásbiztosító Pénztár vezetőjeként dolgozott. Mindemellett számos cikket közölt a *Kassai Munkás* című hetilapban. Vagyis néhány év leforgása alatt a helyi szociáldemokrata munkásmozgalom vezető egyéniségévé vált. Sőt, 1913-ban beválasztották Kassa törvényhatósági bizottságába is, amelynek munkájában aktívan részt vett. 1914-ben őt is besorozták, harcolt a szerb, az orosz, illetve az olasz fronton is, 1917 végén pedig immár főhadnagyi rangban és hadirokkantként tért vissza Kassára, ahol ismét azonnal bekapcsolódott a törvényhatóság működésébe. Miként tehát Szeghy-Gayer Veronika rámutatott, amikor 1918 őszén Kassa élére került, „nemcsak a város nagyszámú munkássága és a kisiparos réteg tekintett [rá] tényleges vezetőjeként, de tisztviselői és katonai múltjának köszönhetően a Tisza-párti politikai elit és a katonaság is többé-kevésbé elfogadta személyét.” (67.)

A körülmények persze nem tették lehetővé szociáldemokrata politikai programjának sikerre vitelét. Határozott fellépésének köszönhetően azonban a lehetőségekhez képest meg tudta őrizni a rendet a városban. December közepén arra a hírre, hogy a cseh-szlovák csapatok Kassára is be akarnak vonulni, a városi vezetés a fegyveres ellenállás mellett döntött. Molnár azonban sikertelenül próbált ehhez kormányzati segítséget szerezni, így nyilvánvalóvá vált számára, hogy a megszállás elkerülhetetlen. Ezért ettől kezdve azon munkálkodott, hogy ez a lakosság számára minél kisebb megrázkódtatásokkal járjon. Ennek érdekében tárgyalásokba bocsátkozott a csehszlovák kormány képviselőivel, és igyekezett minél kedvezőbb feltételeket elérni, amikre azonban végül nem kapott garanciát, miután kiderült, hogy a Párizsban elfogadott demarkációs vonal szerint Kassa csehszlovák fennhatóság alá kerül. Amikor pedig a cseh-szlovák csapatok előrenyomulása és a Kassát védő honvédség szétugrasztásának hírére a városban felbomlott a rend, és december 29-én hajnalban a csőcselék fosztogatásba kezdett, a város vezetőjeként maga kezdeményezte, hogy a cseh-szlovák hadsereg azonnal kezdje meg a bevonulást, ami még aznap délután vérontás nélkül meg is történt.

Molnár a megszállást követően is a helyén maradt, és korlátozott lehetőségei ellenére igyekezett továbbra is mindent megtenni a lakosság érdekében. Március 17-én épp akkor utazott Budapestre, hogy a csehszlovák városvezetés megbízásából lisztszállítmányt vegyen át a magyar kormánytól, amikor a megszálló katonaság lerombolta a főtéren álló honvédszobrot, és a ledöntött szobornál összegyűlt tiltakozók ellen kivezényelt katonák a tömegbe lőttek, amely két halálos áldozatot is követelt. A kommün kikiáltása után Molnár – bár helyzetét könnyítette, hogy ismert szociáldemokrata vezető volt – lényegében földönfutóként Miskolcon, Fonyódon, Nagykanizsán is megfordult, és csak június 9-én tért vissza Kassára – miután a magyar csapatok visszafoglalták –, ahol az ő vezetésével választották meg a helyi Direktórium tagjait, másnap pedig, mint már említettük, ismét a város élén találta magát. A Vörös Hadsereg, illetve a bolsevikok július elején vonultak ki a városból, a csehszlovák csapatok pedig, élükön a francia Hennocque tábornokkal, július 8-án vették át immár végérvényesen a Kassa feletti parancsnokságot. Molnár a bolsevikok elmenekülésével egy időben szintén elhagyta a várost, és a feleségével Budapestre ment.

Jól ismert, hogy a többségében német hospesek által alapított Kassa csak a 16. század közepétől, a török hódoltság idején vált igazán többnemzetiségű várossá. Az 1910-es népszámlálás anyanyelvre rákérdező adatai alapján a lakosság 75,4%-a magyar, 14,8%-a szlovák, 7,2%-a német volt, de mint Simon Attila rámutat, feltételezhető, hogy akár nagyobb számban is lehettek olyanok, akik szlovák identitással rendelkeztek, anyanyelveként azonban a magyart jelölték meg. Mindenestre a korabeli Kassa a megítélése szerint az államfordulat időszakában olyan magyar többségű többnyelvű város volt, amelyben „a magyar nyelvnek és kultúrának a magyarság valódi etnikai arányát meghaladó dominanciája érvényesült.” (10.) A szlovák lakosság ugyanakkor szinte „láthatatlan volt”, részben mert zömében a külvárosokban tömörült, de azért is, mivel a kassai szlovákság – miként a kérdés szlovák kutatói is megállapították – „nem szervezte meg önmagát [...], és tulajdonképpen nem alkotott látható nemzeti közösséget”. (14.) Simon Attila azonban azt hangsúlyozza, hogy a tanulmány központi kérdése szempontjából nem a város etnikai összetételének az arányai az igazán érdekesek, hanem az, hogy miként fogadta a lakosság az államfordulatot. Erre pedig kutatásai alapján egyértelműen az a válasza, hogy a döntő többség, a szlovákság egy részét is ideértve, „azt kívánta, hogy Kassa Magyarország része maradjon.” (7.) Más kérdés, hogy a lakosság a kényszerből elfogadott új keretek között megtanult élni, és miként Simon írása záró gondolataként megfogalmazta, ez a „fokozatosan erősödő csehszlovák demokrácia viszonyai között nem is volt olyan nehéz. Talán ennek is köszönhető, hogy Kassa két világháború közti időszaka [...] a város történetének virágzó időszakai közé tartozik.” (61.)

Molnár Miklós 1920-ban, az év elején elfogadott csehszlovák alkotmányban rögzített amnesztiában bízva tért vissza családjával Kassára. Beilleszkedése azonban nem volt akadályoktól mentes, szlovákul nem beszélt, állampolgárságot csak

1930-ban kaptak, erre vonatkozó korábbi, 1922-es kérvényüket a hatóságok elutasították. Molnár asztalosműhelyt nyitott, majd nemsokára ismét közéleti szerepet vállalt. Egyfelől aktívan bekapcsolódott a csehszlovákiai magyar szociáldemokrata mozgalom megszervezésébe, másfelől pedig az 1926-ban újjáalakult Kassai Ipartársulat első elnöke lett, amely tisztséget 1929-ig töltötte be, miközben 1927-től az Országos Iparszövetség vezetőségébe is bekerült. 1935-ben azonban, megkeseredve a párton belüli harcoktól, kilépett a csehszlovák szociáldemokrata párt magyar szekciójából. Amikor Kassa az első bécsi döntés eredményeként visszakerült Magyarországhoz, bár a csehszlovák időszak alatt mindvégig magyarnak vallotta magát, korábbi baloldali politikai szerepvállalása miatt nem minősítették megbízható személynek, és az új magyar állampolgárság iránti visszahonosítási igényét 1941-ben elutasították. A nyilasok az 1944. októberi hatalomátvételüket követően több mint 500 kassait internáltak főként politikai alapon Komáromba, köztük őt is a feleségével együtt, akit nem sokkal később zsidó származása miatt munkatáborba zártak, ahol az embertelen körülmények miatt életét veszítette, és hasonló sorsra jutott a fia is. Molnár 1946-ban hunyt el. Mint Szeghy-Gayer Veronika felidézi, egyik utolsó kívánsága szerint a sírjára azt vésette volna, hogy „Itt nyugszik Molnár Miklós műasztalos mester, nyugalmazott kormánybiztos, főispán. Fáradságos munka volt az életed, örök béke legyen a pihenésed”, de ez utóbbit Kassa Város Nemzeti Bizottsága nemzeti és politikai okokból nem engedélyezte. (86.)

Bukovszky László kutatásai szerint Molnár hosszabb készülődést követően 1932-ben szánta rá magát, hogy megörökítse azt a drámai változást, amelynek eredményeként, miként Molnár megfogalmazta: „a régi kuruc Kassa magába zárkózott, konzervatív, szegényes, de önérzetes magyar úri világa” helyén kialakult a „jelenlegi Košice, amelyet azóta az új államrend kitűzött céljainak megfelelően átépített, demokratikus berendezésével, cseh-szlovák kultúrájával céljainak megfelelőleg tovább fejlesztett.” (97–98.) Az államfordulat eseményeivel kapcsolatos források összegyűjtésére, feldolgozására mintegy tíz esztendő fordított, és csak Kassa visszacsatolása után zárta le a kéziratot. A bevezetőjében több indokot is felsorolt, amelyek a kézirat elkészítésében vezérelték. Ilyen volt saját történelmi felelőssége és az eseményekben játszott szerepe, az államfordulatról megjelent különböző írásokban általa tapasztalt tévedések, sőt valótlanosságok, illetve kortársainak „szinte hihetetlenül hiányos és rossz visszaemlékezése”. (Molnár, I. 5.) A kiadvány sajátos műfaját Bukovszky László találóan így határozta meg: „A Kassától Košicéig c. forráskiadvány egy kronologikus elvű tematikus mű, amely egyes provenienciájú iratokat, sajtó- és könyvészeti dokumentumokat tartalmaz.” (102.) Alapos kritikai vizsgálatának végeredménye pedig úgy összegezhető, hogy Molnár Miklós valóban tudományos igényességű munkát végzett, és összességében a korszakra vonatkozó „óriási, eddig kiaknázatlan adathalmazt” hagyott az utókorra. (123.) A kézirat értékét az összegyűjtött forrásokon túl természetesen Molnár Miklósnak a személyes tanúságtétele, visszaemlékezése jelenti. Az emlékei ráadásul

nem csupán Kassára vonatkoznak, hiszen mint utaltunk rá, az 1918–19-es év eseményei Miskolctól Budapesten át egészen a Nyugat-Dunántúlig sodorták. Molnár egyfelől történetíróként adatulja az eseményeket, magyarázó jegyzeteket fűz a közölt forrásokhoz, de mint írja: „Több helyen külön cím alatt feljegyeztem személyes élményeimet és azokat az érdekesebb eseményeket, melyeknek szemtanúja voltam, avagy arról megbízható értesülésem volt, s amelyeknek emléke élénken megmaradt emlékezetemben.” (102.) És hogy a Kassa élén végzett ténykedésével kapcsolatos emlékei mellett mennyi más, apró „gyöngyszemre” lelhet még ebben a kiadványban az olvasó, azt a példát hozom fel, amikor felidézi egy Nagykanizsa környéki parasztgazda esetét, akitől a kommunista járási vezetők szalmát rekviráltak, és akiket a gazda „elvtárs uraknak” titulált... (Molnár, V. 122.)

Molnár, úgy tűnik, már 1935-ben kísérletet tett arra, hogy a városi tanácstól a munkájához anyagi támogatást szerezzen, de nincs nyoma, hogy bármit is kapott volna. Kassa visszacsatolása után abban reménykedett, hogy rehabilitálják, és nyugdíjellátásban fog részesülni, de nemcsak nyugdíjat nem kapott, a nemzethűségét sem igazolták, és azzal is hiába próbálkozott, hogy az időközben véglegesített kiadványát, illetve a hozzá kapcsolódó egész forrásgyűjteményét a megújult városi vezetés megfelelő ellenértékért cserében átvegye tőle, és az egy helyen, a városi levéltárban kerüljön elhelyezésre. A kínos alkudozásnak és huzavonának a háborús események vetettek véget, az anyag Molnár fiának özvegyénél maradt, és végül a jó pártkapcsolatokkal is rendelkező Meizner János kassai levéltáros közreműködésének köszönhetően a kézirat egyik példányát 1960-ban a pozsonyi Párttörténeti Intézet vásárolta meg Molnár menyétől. Az a kézirat és a hozzá kapcsolódó gyűjtemény pedig, amit Molnár a kassai tanácsnak akart eladni, a budapesti Párttörténeti Intézet könyvtárába, illetve levéltárába került. A kiadvány harmadik példánya ismeretlen úton a kassai Kelet-Szlovákiai Múzeum gyűjteményébe jutott, ebből azonban az első két kötet hiányzik.

A Molnár Miklós-életrajz szerzői az államfordulat kassai eseményeinek, Molnár életútjának, továbbá történeti művének kritikai bemutatásával és digitális közreadásával kiválóan teljesítették a maguk elé kitűzött célokat, amihez – érdemes ezt is megemlíteni – a Szlovák Köztársaság Kisebbségi Kulturális Alapja és az MTA BTK Lendület Trianon 100 kutatócsoport adott számukra támogatást. Vállalkozásuk eredménye nem csupán az, hogy utólag méltóképpen pótolták a mindaddig elmaradt tisztelgést Molnár Miklós életműve előtt, hanem ezen túlmenően is Kassa, illetve az egész korszak történelmének ismeretéhez járultak hozzá alapvető, új ismeretekkel.